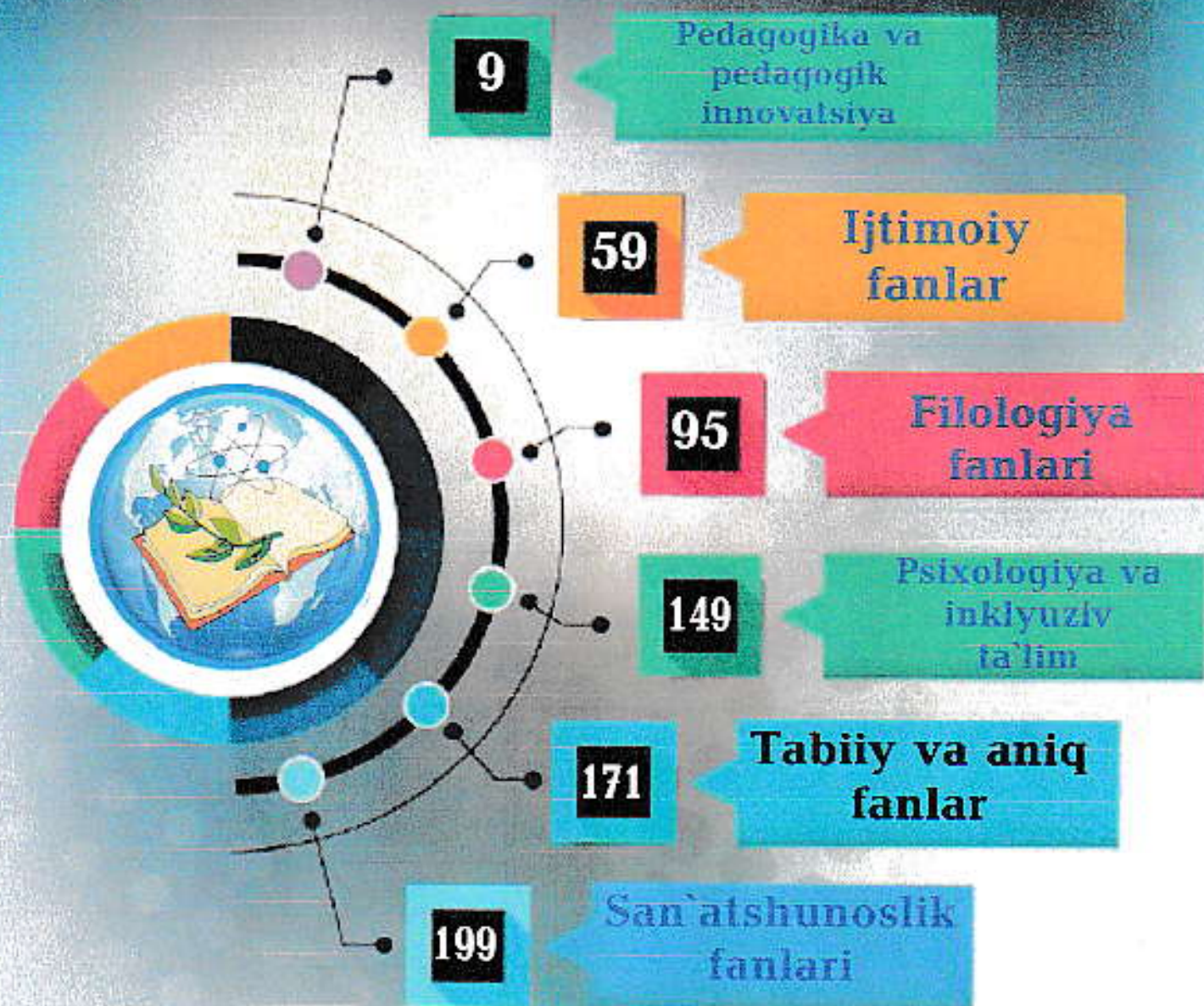

TAFAKKUR

ZIYOSI

ilmiy-uslubiy jurnal
Тафаккур зиёси 2/2020

“Китоб одамларнинг
онгу тафаккури,
дунёқарашини
ўзгартириш,
маънавий савиясини
юксалтиришнинг
энг таъсирчан
воситасидир”

Шавкат МИРЗИЁЕВ

БОШ МУХАРРИР

Шавкат ШАРИПОВ -
педагогика ф. д., профессор

БОШ МУХАРРИР ЎРИНБОСАРЛАРИ

Усмонжон ҚОСИМОВ - фил. ф. д., доц.
Файрат ҚОДИРОВ - биол. ф. н., доц.

МАСЪУЛ КОТИБ

Бекзод МИРЗАЕВ

ТАХРИРИЯТ:**ТАРЖИМОНЛАР:**

Эльдар ХАСАНОВ
(рус-тили)
Гулрух НОРБЕКОВА
(инглиз тили)

САХИФАЛОВЧИЛАР:

Гулжаҳон ҚОДИРОВА
Феруз РАҲМОНКУЛОВ

Журнал андозаси Ахборот
технологиялар марказида
Собир СИБГАТУЛЛИН
томонидан тайёрланди

Муассис — Жиззах давлат
педагогика институти

Журнал йилда 4 мартаба
(ҳар чорақда) чоп этилади.

Матнлардан фойдаланилган кўчирма
ва маълумотлар аниқлиги учун
муаллифлар масъулдирлар.

Журналдан кўчириб босилганда
манба қайд этилиши шарт

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Анатолий САГДУЛЛАЕВ - тарих ф. д., академик
Комилжон ТОЖИБОВ - биология ф. д., академик
Жак МИКЛОВИК - INSHEA университети профессори (Франция)
Василий КОЧУРКО - техника ф. д., Баранович ДУ профессори
Гульсим ЛЕКЕРОВА - психология ф. д., профессор
Фурқат ЖҲРАКУЛОВ - сиёсий ф. д., доцент
Сарвар НАЗАРҚОСИМОВ - социология ф. ф. д., (PhD)
Абдугани ХОЛБЕКОВ - социология ф. д., профессор
Бахтиёр ТҲРАЕВ - фалсафа ф. д., профессор
Бахти ОЧИЛОВА - фалсафа ф. д., профессор
Қозоқбой ЙҮЛДОШЕВ - педагогика ф. д., профессор
Умрзоқ ЖУМАНАЗАРОВ - филология ф. д., профессор
Абдуғафур МАМАТОВ - филология ф. д., профессор
Раҳматулла БЕКМИРЗАЕВ - физ.мат. ф. д., профессор
Гулнеҳра АГЗАМОВА - тарих ф. д., профессор
Ҳамид МЕЛИЕВ - педагогика ф. н., профессор
Худойберган МАВЛОНОВ - биология ф. д., профессор
Қўчқор ҲАКИМОВ - география ф. н., профессор п.б.
Рустам АБДУРАСУЛОВ - психология ф. д., профессор в.б.
Зухра ЯХШИЕВА - кимё ф. д., доцент
Абдунаби ҲОТАМОВ - фалсафа ф. н., доцент
Мухторқул ПАРДАЕВ - тарих ф. н., доцент
Раббим ЮСУПОВ - техника ф. н., доцент
Олсг КИМ - филология ф. н., доцент
Абдували Шамсиев - иқтисод ф. н., доцент
Қамолиддин Зайиров - педагогика ф.н., доцент
Суннатулло СОИПОВ - филология ф. н.
Юлдуз КАРИМОВА - филология ф. н.
Омон ИСАРОВ - филология ф. н.
Шерали АБДУРАИМОВ - пед. ф. ф. д., (PhD)
Феруза ЖУМАЕВА - филология ф. ф. д., (PhD)

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий Аттестация комиссия-
сининг филология, фалсафа ва педагогика фанлари бўйича эксперт кенгаши (2018 йил 29 декабр-
даги 260/Б-сон баённомаси) тавсияси билан зарурий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журнал Жиззах давлати Ахборот ва оммавий коммуникациялар бошқармасидан 2020 йил 25 апрелда
06-042 рақам билан қайта рўйхатга олинган. Журналининг халқаро ISSN рақами: 2181-6131

МАНЗИЛ: 130100, Жиззах шаҳри,
Ш.Рашидов кўчаси, 4-уй, бош бино
ТЕЛЕФОН: (99872) 226 02 93,
(99890) 643 29 64
ФАКС: (99872) 226-46-56

**"ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ"
МАТБАА БЎЛИМИ**

Жиззах шаҳри, Шароф Рашидов кўчаси, 4-уй
2020 йил 28 июнь куни босмаҳонага топширилди.
Қиёз бичими А4 Бўртма: _____
Нашр адади: 100

БОШ МУХАРРИР МИНБАРИ

Шайхат ШАРИПОВ. Таълим ва илм-фан уйғунлиги - миллий тарихийлик ва эришмиш қаролати.....	3
ТАКВИМ: ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ ҒАЛАБАНИНГ 75 ЙИЛЛИГИГА	
Усмонжон ҚОСИМОВ, Сапура НЕЪМАТОВА. Жаҳон шеърининг эркин сажияси.....	5

ПЕДАГОГИКА ВА ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯ

Гульсим ЛЕКЕРОВА, Гулям АРИФХОДЖАЕВ, Комил МУРОДМУСАЕВ. Закон О статусе педагога как историческая инициатива, выражающая профессиональные проблемы педагогической деятельности.....	9
Феруза ЗАКИРОВА, Аззам БЕГБУТАЕВ. Олий таълимда маъруза методлотларини ташкил этишнинг замонавий усуллари.....	12
Маълуда НОСИРОВА. Педагогика олий ўқув юртрларида кредит-модул тизимини ташкил этишнинг ўрни ва аҳимияти.....	16
Фарҳод РАФИЕВ. Талабаларнинг касбий маҳоратини ривожлантиришда компетентликка асосланган ёндашув.....	18
Жаҳонгир МАННОНОВ. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда инновацион ривожланиш тизими.....	20
Зокир РАХИМОВ. Ўқув-билиш фалсиятининг комплекс ёндашув асосида ташкил этили.....	22
Ширин КАМОЛОВА. Талабалар илмий дунёқарашини бойитиш муаммолари.....	26
Санобар СИДДИҚОВА, Сардор ЮЛДОШЕВ. Таълим самарадорлигини оширишда интернет усуллари.....	29
Наргиза ХУШИЕВА. Ёшлар маънавий тарбияси - тарихий омили.....	31
Дилфуза ҚАШИБОВЕВА, Раъно МАМАРАЙИМОВА. Ибн Сино қаролилари асосида ёшларда ижобий сифатларини шакллантириш.....	34
Назира ПУЛАНОВА, Шоҳида АХМЕДОВА. Касбий малакани оширишда - ахборот технологияларнинг ўрни.....	36
Фарида ИСРОИЛОВА, Шахноза ШАКАРБЕКОВА. Абду Райхон Берунийнинг соғлом далолат тарбияси ҳақидаги қаролилари.....	39
Насиба БАЙТУРАЕВА, Муқаддас СОИПНАЗАРОВА. Ёшлар қамолатида аждодларимиз маънавий меросининг фойдаланиш.....	42
Раҳим УМАРОВ, Шоҳрух ИСОҚОВ. Ўқувчиларда электр энергиясидан тежамли фойдаланиш қўлқамаларини шакллантириш.....	44
Ҳамид МЕЛИЕВ, Шахноза БУРАНОВА, Дилшод АБДУЛЛАЕВ. Развитие преемственности маҳалли, соми и дош-қомиллий образовательной организации.....	46
Даврон АЛИБЕКОВ. Таълим тизимини ривожлантиришда интернет методларнинг ўрни.....	49
Собир АЛИБЕКОВ. Электрон таълим - ўқитиш сифатини оширишнинг замонавий ёнатиш.....	52
Сойиб ТОЖИБОВЕВ, Алишер ОЛИМОВ. Жисмоний маданият назарияси ва методикасини масофавий ўқитишда мобил иловаларнинг ўрни.....	55
Фуркат АХМЕДОВ, Мехринигор ЯХШИЕВА, Нодир КУЛБОВЕВ. Талаба қизлар жисмоний маданиятини такомиллаштиришнинг педагогик омили.....	57

ИЖТИМОЙ ФАҲЛАР

Бахти ОЧИЛОВА, Сарвар НАЗАРҚОСИМОВ. Жамоатчилик назоратининг фуқаролик жамиятининг барпо этишдаги ўрни ва роли.....	59
Луқмон ЖҲРАЕВ. Инсон қамлатилин ривожлантиришнинг фалсафий таҳлили.....	63
Ақбар САЙТАҚСИМОВ. Социально-философский анализ модернизации и инновационного развития социальной сферы в Узбекистане.....	66
Шухрат ТУРАТОВ. Ёшларда фуқаролик масъулиятини шакллантириш жамият барқарорлигининг муҳим омили.....	69
Мартаба МЕЛИКОВА. Гражданская позиция Алишера Навои.....	72
Санжар КАРИМОВ. Ҳаётий мақсадлар ва уларнинг ёшларни тарбиялашдаги аҳимияти.....	74
Иқбол АХМЕДОВ. Тарихий жароғини миллий гоининг таъсири.....	78
Гульсизра НАВРУЗОВА. Бакриддин Нақибанд таълимоти Яқуби Ҳафезий таълифиди.....	80
Абдулла АБДУҲАЛИЛОВ. Матбурий ислохот тушунасининг ижтимоий сенсиқ моҳияти.....	82
Лола КАРИМОВА. Абдурахмон Жомий "Бахристон" асаридида бунедкор гоилар.....	84
Гулчехра АГЗАМОВА. Расмий ҳужжатлар - Бухоро хонлиги ҳуқуқий ҳужжатлар стилистикаси.....	86
Тўғчи АХМЕДОВ. Ўзбекистонда давлат телеканалларининг ривожланиш босқинлари.....	89
Рашид ХОЛМУРОДОВ, Бекзод НАЗАРОВ. Тарихий ўлкашуносликни ўрганишда маъморчилик манбаларидан фойдаланишнинг аҳимияти.....	91
Оқмирза АННАҚУЛОВ, Раъно МУНАРОВА. Иқтидорнинг ижтимоий - фалсафий таҳлили.....	93

ФИЛОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

GLENAT Jean-Marc. "Including heterotopias: exploring the uses of argentine tango in the world of disability".....	95
Абдуҷаббор БОЙМАТОВ, Абдулазиз БАЙМАТОВ. Лексические связи тюркских языков с иранскими.....	98
Сунатулла СОЙПОВ. "Рилейт уш - шухидо" асари ҳусусида айрим мулоҳазалар.....	100
Мая ЭМ. Сравнительность фразеологических единиц и некоторые способы их выражения в кратких немецко-иностранных фразеологических словарях.....	104
Абдуҷаббор УСМОНОВ. Глобаллашув шароитида жаҳон тилиларининг муаммолари.....	105
Турсунали ЖУМАЕВ. Ботир, Баҳридир сўзларининг лексик-семантик ҳусусиятлари ва уларнинг арзали имкониятлари.....	108
Маърифат РАҲАБОВА. Луғзларда топишмоққа ҳос жанрий ҳусусиятлар стилистикаси.....	112
Дилором ХОДЖИМЕТОВА. Рус ва ўзбек адабиятининг буюк шайхоналари.....	115
Феруза ЖУМАЕВА. Ясама сўзларни сомиқ таҳлил усулида ўрганиш.....	116
Хушида НАРХОДЖАЕВА. Жароғин аниқлауви ясама терминларни тартибга солиш масалалари.....	120
Гулбаҳор ТОЖИЕВА. Янги асрда маънавий-маърифий ҳолат ва тил лексикаси таҳлили муаммолари.....	123

Тамара КАВИЛОВА. The internet in the process of teaching a foreign language.....	125
Намоз КАРИМОВ. Рус тили фанидан нутқий фахсиятнинг ўстиришда оила аъзоларининг аҳамияти.....	128
Феруза ШУКУРОВА. Роль коммуникативной компетенции в обучении иностранным языкам.....	130
Феруза КАСЫМОВА. Современные педагогические технологии, обеспечивающие качество обучения на уроках русского языка в школах.....	133
Сурайё ЭШАНКУЛОВА. Адабий образлар генезиси (Нодира ижоди мисолида).....	134
Кулдош ПАРДАЕВ. Муҳимий ҳажий асарлари манбасининг қисий таҳлили.....	137
Зулфия ПАРДАЕВА, Феруза ТУРДИБАЕВА. Шайхрифта нур ва рақм талқини.....	140
Марғуба МИРҚОСИМОВА. Муҳаммад Юсуфнинг поэтик образ яратиш маҳорати.....	143
Шаҳно БОТИРОВА. Бадий психологик критерийлари ва замонавий ўзбек романичилиги.....	146
ПСИХОЛОГИЯ ВА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ	
Гульснм ЛЕКЕРОВА, Гулям АРИФХАДЖАЕВ, Комил МУРОТМУСАЕВ. Психологические познания али-Фараби и их влияние на развитие психологической науки, государственной политики в Казахстане.....	149
Махматмурод ШОМИРЗАЕВ. Мактаб технология таълимда халқ ҳунармандчилигининг психологик-педагогик имкониятлари.....	154
Насиба АХМЕДОВА, Нурсултон АНОРБОВ. Уқувчилар компетентлик сифатларини ривожлантиришнинг психологик асослари.....	157
Дилфуза МУСАЕВА. Интерактивни методди преподавания дисциплины "клиническое основы нарушений в развитии детей".....	159
Оттабек БАХРОМОВ, Рустам АБДУРАСУЛОВ. Ёш футболчиларда қатъият ва ишончни қучайтирувчи мотивационни аҳамияти.....	162
Гулом АРИФХАДЖАЕВ, Муҳаммадасиззатжон ЖУРАХУЖАЕВ, Марҳаб АРИФХАДЖАЕВ. Л.С. Выготскийнинг инсон психологиясида оқд таълимни хажир.....	165
Нодира ТОШПУЛОВА, Азиза КОМИЛОВА. Ёшча ёшдаги болаларда хиссиятларнинг ривожланиши.....	169
ТАБИИЙ ВА АНИҚ ФАҢЛАР	
Зухра ЯХШИЕВА, Ахбар БОЙКУЛОВ, Умида ХУДОЙБЕРДИЕВА. Терпенлар мавзусини замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш ўқитиш.....	171
Наргиза МҲМИНОВА, Зеби ЮНУСОВА, Комил РАШИДОВА. Кимё фанини ўқитишда қўлланиладиган интерфасл усуллар.....	173
Шавкат ШАРИПОВ, Дилафруз МУРАДОВА, Гулҳай ОЛИМОВА. Табиий манбаслар асосида ацетилен спиртлар ва нитриллар синтезининг педагогик асослари.....	176
Ғайрат КОДИРОВ, Шохсанам КАМОЛОВА. "Авесто"да экологик тарбия масалаларининг ўзига хос хусусиятлари.....	180
Bakhtiyor BEKMIRZAYEV, Xursanoy BEKMIRZAYEVA, Dilshod RAUPOV, Zilola IGAMQULOVA, Bakhtiyor NABIYEV. Suffa radio observatory in Uzbekistan: progress and radio-ecology research plans.....	182
Эргаш ҚУРБОНОВ, Абдулқосим ПАРМАНОВ, Шерзод ҒАЙЗУЛЛАЕВ. Минковский фазосида (қиклик спиртлар.....	184
Иброҳим ХАТАМОВ. Мактабда новеклид геометрия элементларидан фойдаланиш хусусиятлари.....	186
Диларо НУСРАТОВА. Дарсли интерфасл усулида табиий этишнинг аҳамияти.....	189
Миржалол ШОДМОНКУЛОВ, Ингитали ХАНДАМОВ. Бир жинсли пластинкани симметрик қиздириш лққини оптималлаштириш масаласи.....	193
Жамшид ЭРҒАШЕВ, Алишер БЕРКИНОВ. Қуёш батареясидан олинган электр энергиясининг эффективлиги.....	195
САЪАТШУНОСЛИК ФАҢЛАРИ	
Хасанхон ОМОНОВ, Гулҳай ДУСМУХАММЕДОВА. Ўзбек саъатида муҳоз музиканинн ўрни.....	199
ЖАВОНДАГИ ҲАЗИНА	
Фарҳод НОРБЕКОВ, Раъно НОРБЕКОВА. Артур Конан Дойл ижодида илмий фантастика.....	202
Олек КИМ, Назира МУХИТДИНОВА. О принципах портретной характеристики в романах А. Белого "Петербург" и Д. Джойса "Улисс".....	204
Зухра МАМАДАЛИЕВА, Мефтуна ЮСУПОВА. «Ўтган кунлар» романида дуст обзари талқини.....	207
ЕШ ТАДҚИҚОТЧИЛАР	
Элмира ҲАЗРАТҚУЛОВА. "Бобурнома" ва "Тарихи Рашидий"да тазкирага хос хусусиятлар ифодаси.....	209
Камол РАХМАТЖОНОВА. Ўзбек тилида қилишқиларнинг ўрнатилган тарихи.....	212
Муҳаддас ТУРАБОВЕВА. Бошланғич синф она тили таълимида машқ ва топшириқлардан фойдаланиш.....	216
Наргиза БҮРИЕВА. Шекспир сонетларини ҳақонхислик контекстида ўрганиш масаласи.....	219
Обид АЗИЗОВ. Уқувчиларда коммуникатив компетенцияни инновацион ёндашув асосида шакллантириш йуллари.....	222
Хикматиш ДУСМАТОВ. Ҳарбий авиация таълим тизимини бошқариш методологияси ва концептуал асослари.....	224
Раъно ЗАРИПОВА. Фразеологик бирликларга хос тил нормалари.....	228
Соҳибжон БОЙСИНОВ. Адабийёт тарихидан шайрий шекллар орасида тўртликларнинг ўрни.....	230
Гулноза ГАНИЕВА. Ҳазирги замон инглиз ва ўзбек тилларида топонимларнинг лингвокультурологик жиҳатлари.....	233
Анвар РҮЗИЕВ. Мутафаккирларимизнинг дунёқараши ва феҳиятини тадқиқ этиш таримий мезон сифатида.....	236
Низом ТАНГИРОВ. Филларо ёндашув шаклланишининг асослари.....	240
Гулрух НОРБЕКОВА. Чет тили ўрганишдаги туртки масаласининг таснифи ва аҳамияти.....	243
Дилафруз САРИМСАКОВА. Ёлжажқ ўқитишчиларнинг социолонгустик компетентлигида мософавий таълимнинг аҳамияти.....	246
Дилафруз ҒАФФАРОВА. Шекспир трагедияларининг прагматик ва дискурс таҳлили.....	249
Феруза ОРИПОВА, Муҳайё ПҮЛОВА. Шахонинг интеллектуал ва ижодий феҳиятларини шакллантиришда тафаккур ироқи тамойиллари.....	251
Жамшид ОРИШЕВ. Ёлжажқ технологик таълим ўқитишчиларини тайёрлашда ахборот технологияларининг ўрни.....	254
Феруз РАХМОНКУЛОВ. Компьютер графикасини ўқитишда талабанинн портфелисини яратишда фазалликлари.....	258
Дилшод ЮНУСОВ. Талабларда педагогик ҳунаричилиқни ривожлантиришнинг ижтимоий асослари.....	261

МУҚИМИЙ ҲАЖВИЙ АСАРЛАРИ МАНБАСИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Кўлдош ПАРДАЕВ - филология фанлари доктори, доцент в.б.
Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети

АННОТАЦИЯ: Муҳаммад Аминхўжа Муқимий асарларининг нашрлари матнини шoir дастхат ба-
езлари билан қиёслаганда, аксарият шеърлий асарлар матни аслигига мувофиқ эмаслиги маълум
бўлди. Чунки шўро даври мафкураси талабидан қолиб чиқиб, шoirнинг диний-тасаввуфий мазоуд-
гаи шеърлари тахрирга учради, қисқартирилди. Ҳажвий асарлар матнидаги кучли ижтимоий танқидий
байт ва бандлар ҳам тушириб қолдирилди. Натижада, тахрир қилинган асарлар мазмун-моҳиятга
зид талқин қилинди.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Сатира, нашр, шoir, мисра, байт, адабий муҳит, услуб, талқин, тахрир, қўл-
ма, газел, шеър.

АННОТАЦИЯ: При сравнении и произведениях Мухаммада Аминхужа Муқимий с его рукописями
и реальной работой, наблюдались несоответствия. Потому что, во времена Советского союза по иде-
логическому восприятию написана была писателем стихотворения пришлось отредактировать. В сати-
рических произведениях была убрана писателем отрицательное моментом пришлось сократить. В
результате отредактированного произведения неправильное в общих смыслах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Сатира, редактирование, интерпретация, рукопись, газель, редакция, поэт,
строка, строфа, литература, стихотворение, стиль.

ABSTRACT: Comparing the current text of the works of Mohammad Aminkhaja Mukimi with handwriting
bayaz of poet do not correspond to the original. Because of the ideology of Soviet Union poet's poems
on the religious and mystical nature have been amended and shortened. Strong social critical verses in
the texts of comedic works of poet were also dropped down. As a result, the edited work was interpreted
against the essence.

KEY WORDS: poet, interpretation, line, gazelle, stophe, editing, literary environment, edition,
manuscript, poems, satirical, style.

Миллий адабиётимиз тарихида Кўкон адабий
муҳитидан етишиб чиққан ижодкорлар адабий
мероси алоҳида ўрин тутди. Бу адабий муҳит-
нинг забардаст намоёниси Муҳаммад Аминхўжа
Муқимий асарлари ҳар доим мутахассислар диқ-
қат марказида бўлган. Маълумки, шoir ижод на-
муналари юзасидан кўплаб тадқиқотлар яратил-
ган. Таассуфки, уларда Муқимий асарлари шўро
даври мафкураси талабига кўра бир томонлама
талқин қилинган. Натижада шoir назмий мероси
ўзининг асосий моҳиятидан узоқлаштирилди.
Яъни асарлари тахрирга учради, қисқартирил-
ди, манбаларда қолиб кетди. Бу эса, ўз навба-
тида, шoir адабий меросини янгича мезонлар асо-
сида ҳолис ва ҳаққоний ўрганиш заруратини кун
тартибига қўяди.

Шўро даври мафкурасига кўра муқимийшунос
олимлар тадқиқотларида шoir ижодининг қуйн-
даги жиҳатлари атайлаб бузиб кўрсатилди. Би-
ринчидан, шoirнинг диний-тасаввуфий руҳдаги
аксарият шеърлий асарлари нашр этилмай қолди.
Иккинчидан, Муқимийни бой, савдогар, қозилар-
га қарши қилиб кўрсатиш тадқиқотлар учун усту-
вор вазифа этиб белгиланди. Учинчидан, Муқ-
имийнинг "Сарой адабиёти" ва анъаналарига
бўлган муносабати нотўғри талқин қилиниб, улар-
дан синфий кураш аломатлари изланди.

Шoirнинг турли жанрлардаги лирик шеърла-
ри сингари "Дариго мулкимиз", "ҳажви Бектур-

бой", "Дар мазаммати замона", "Хўқандлик бир
бойнинг шаънига Муқимий шoirнинг айтқон шеър-
ридур", "Уруғ", "Вексил", "Дар мазаммати кур-
бақа", "Саёҳатнома" каби кўплаб ижтимоий-сиё-
сий мавзулардаги ҳажвий асарларининг тахрир
қилиниб, қисқаришлар билан нашр этилиши бу-
нинг исботидир. Жумладан, Завқийнинг "Вексиль"
сарлавҳали газалига Муқимий муҳаммаси шoir
асарлар тўпламининг англ сўнгги нашрида (377-
саҳифа) 5 банд ҳолда учрайди. ЎзФА ШИДа сақ-
ланаётган 7521- рақамли Муқимий дастхат баёзи-
нинг 59а-саҳифасида эса 6 банд. Нашрдан туши-
риб қолдирилган банд қуйидагича:

**То ўтди Русийёга Фарғонанинг хирожи,
Вожгун бўлуб йиқилди хошларни тахту тожи,
Ҳар лаҳзаи дигар кун гайби фалак мизожи,
Қолди ривож олмай Хўқанд зарб ройижи,
Бўлди заиф ислом, кофир замони чиқди.**

Хўш, бу муҳаммаснинг ёзилишига сабаб нима
эди? Маълумки, чор Россияси ўзбек халқи бошига
қанчадан-қанча оғир қуналарни солди. Шундай
ақал, бу қуналар нафақат тарихчилар, балки
давр шoirлари асарларида ҳам ҳаққоний тасвир-
ланди. Муқимийнинг мазкур муҳаммаси чор мус-
тамлакачиларининг ўз манфаати йўлида юргиз-
ган пул ислоҳоти ҳақида эди. Нашрдан тушириб
қолдирилган мисраларда чор мустамлакаси
ўрнатган қонун-қоидаларга қарата айтилган шoir
изтироблари акс этган эди. Умуман, муҳаммасда

халқ пулининг истеъмолдан чиқиши, натижада улуснинг таланиши, нарх-навоининг ошиши, савдо-содиқ ишларидаги тартибнинг бузилиши ҳақида сўз юритилади.

Муқимийнинг "Туркистон вилоятининг газети" 1903 йил 15 январ, 2-сониди 31 байтлик "хўқандлик бир бойнинг шаънига Муқимий шоирнинг айткан шеърининг" сарлавҳали ҳажвий асари берилган. Негадир, барча Муқимий асарлар нашрида шеърнинг номланиши "Воқеаи кўр Ашурбой ҳожи" деб номланган. Муқимий асарлар нашрида шеърнинг 2-, 7-, 15-байти қуйидагича берилган:

**Ашурбойдин эшитинг қиссае,
Аё эй бу Фарғонада номдор.
Кўруб дедилар: бой экан, қочиринг,
Ашур кўр ўзи ҳам бўлуб беқарор.
Секинроқ гапир, мен Ашурбой - деди.
Қочиб ўлтурибман, сенга интизор.**

Мазкур байтларни "Туркистон вилоятининг газети"да эса бу тарзда ўқиймиз:

**Эшитинг ўшал бойдин қиссас,
Аё эй бу Фарғонада номдор.
Кўруб дедилар: бой экан, қочиринг,
Оёғида кишан қочурурга озор.
Секинроқ гапир, мен фалонбой - деди.
Қочиб ўлтурибман, сенга интизор.**

Кўриниб турибдики, бирон жойда Ашурбой образи йўқ. Шеър мисралари ноширлар томонидан таҳрир қилиниб ўзгартирилган. Шундан сўнг, ҳажвий шеърга "Воқеаи кўр Ашурбой ҳожи" деб сарлавҳа қўйилган. Шеърнинг 26-байти шўро даври мафқурасига кўра қуйидагича қайта ёзилган:

**Ҳақорат қилинган кишилар қолиб,
Тоғиб бой сўзи бунда зўр эътибор.**

Байт ҳақида адабиётшунос А.Абдуғафуров бундай ёзган эди: "Ушбу сатирода алоҳида диққатга сазовор яна бир байт бор. Унда шоир "бой сўзи" "зўр эътибор" тоғилишининг асл сабабларидан бирига - пул, олтиннинг у тузумда ҳал қилувчи ролига аниқ ишора этади. Ашурбой ҳожи "ғубор"ни ювиш учун барча амалдорга "миҳоний" олтин-кумушлар ("сийму зар")ни "сув қаби" ишлатади, пора беради"[1;14]. Бошқа муқимийшунослар фикри ҳам шунга мутаносиб. Аслида "Туркистон вилоятининг газети"да байт бундай эди:

**Эшонлар қолиб дукчини айбига,
Бу одам уятига аҳли тужжор.**

Бундай таҳрир қилиниб, мисралари қайта ёзилган шеърини асарлар Муқимий асарлар нашрида қўллаб учрашини таъкидлаш керак. Бундай ҳолни шоирнинг "Дар мазамамати замона" сарлавҳали ижтимоий-сиёсий мавзудаги шеъри мисолида ҳам кузатиш мумкин. Афсуски, шеър матни Муқимий асарлари таъдир нусхаларида 10 байт ҳолда бўлиб, 7 байти ташлаб кетилган. Бу эса шоирнинг чор мустамлакасига бўлган танқидий қарашининг яширилишига олиб келган. Мисол учун, нашрлардан тушириб қолдирилган шеърнинг 2-,

3-бўлиб келувчи байтлари ЎзФА ШИДа сақланаётган Муқимийнинг 1325- рақамли дастхат баёзида (120 а - саҳифа) қуйидагича келади:

**Тўлиб черкас, қизилбош,
арманилар шахримиз ичра,
Мусулмонлар таҳипо
яхшилар кўздин ниҳон бўлди.
Ҳамият айлаб Аҳмаджон
туриб тужжор аҳлидин,
Шижоатдин танида ҳар
сари муйи синон бўлди.**

Қўқон адабий муҳити иходкорларининг "Виктор" туркумидаги ҳажвий асарлари ҳам ўша давр манзаралари тасвирига қаратилган. Муқимий ҳам Завакий, Мухйи, Зорий, Мухаййир ва горий сингари бу мавзуда "Ҳажви Бектурбой", "Ҳажви Бектур", "Воқеаи Бектур" ҳажвий шеърларини ёзган мутахассисларга маълум.

Қ.Каримов "Ҳажви Бектурбой" ҳажвиясининг ёзилиш тарихи, Бектурбой фирибгарликлари ҳақида сўз юритиб, Мухйининг мазкур туркумдаги шеъри ҳақида бахс-талоб фикрлар билдиради: "Мухйи сатиралари учун феодал-клерикал адабиётнинг гоявий йўналиши, диний мазмун, панисламистик руҳ хошдир... Темани ишлашда, талқин қилишда Муқимий Мухйига принципиал зид туради." [2; 200]. Изланишларимиз натижасида бундай бирёклама талқинлар асоссиз эканлигини кўрсатмоқда. "Муқимий асарлар тўплами"да "ҳажви Бектурбой" ҳажвияси 4 банд бўлгани ҳолда 2 банди тушириб қолдирилган. Натижада асарнинг асосий гояси сояда қолиб кетган. Аслида эса мазкур ҳажвия "Записки Восточного отделения императорского Русского Археологического общества" тўпламининг 1894 йилдаги IX томида 6 банд ҳолда учрайди. Муқимий асарлари нашрларидан тушириб қолдирилган бандлар қуйидагича:

**Шиква қилсам жоиздир, замоналар на бўлди?
Ботил мазҳаб муравваж,
мусулмонлар хор бўлди.**

**Бектур тутган ишига юрак-бағрим қон бўлди,
Кимки санга пул берди,**

**кўп яхши деб қўл қўйди,
Бир умр ани иши армон экан, Бектурбой.**

**Бўлмас дуо ижобат бетақвоу бегоат,
Кўрмас жаннат юзини ҳар кимда йўқ диёнат,
Мўмин қуллар қилмайдур амонатга хиёнат,
Арзон эмас беиллат, қиммат эмас беҳикмат,
Ноинсофу бетавафқ, олгон экан, Бектурбой.**

Шоир "Шиква қилсам жоиздир, замоналар на бўлди?"-дея ўша давр ижтимоий муҳити, ундаги тартиб-қоидалар тўғрисида, жамиятдаги чор ҳукумати ўрнатган адолатсизликлар ҳақида бонг уради. Мусулмонларнинг кофирлар зулмидан хор бўлиши-ю, Бектурнинг фирибгарликлари шоирнинг ҳақли эътирозига сабаб бўлади.

Адабиётшунос Р.Тожибоев ҳам "ҳажви Бектур-

бой" мухаммасининг тушириб қолдирилган икки бандини келтириб, бундай ёзади: "Мазкур бандлар Муқимий асарларини нашрга тайёрловчилар томонидан шоирнинг чоп этилган тўпламларига нега киритилмагани бизга қаронгу. Тахминимизча, улардаги чор Россияси истилосига муносабат ("замоналар на бўлди?", Ботил мазҳаб муравваж, мусулмонлар хор бўлди") фикрлар гоявий-сиёсий жиҳатдан "аҳтиёткор" бўлган ноширларни чўчитган бўлиши мумкин" Муқимий ижодига бирёқлама ёндашуви шоирнинг туркум ижтимоий-сиёсий мавзулардаги шеърий асарлари талқинида кўрамиз. Бу эса, Муқимийни бой, савдогар, қози ва дин пешволарига қарши қилиб кўрсатишда кузатилади. Мисол учун, шоирнинг "Саёхатнома" асари талқини бунинг исботидир. "Саёхатнома"нинг "Қўқондан Шохимардонга" қисмининг 8-банди барча Муқимий асарлари жорий нашрларида қуйидагича берилган:

**Унда бўлус гози деди,
Ҳам муфти, ҳам қози деди,
Юрт барча норози деди,
Қилгон иши озор экан.**

Мазкур банд талқини ҳақида дастлаб адабиётшунос Ҳ.Ёкубов бундай ёзган эди: "Шоир бу ердан Дўрманча мавзусига ўтади. Бу ернинг бўлуши ҳам Исо саркордан сира қолишмайди. У, эртаю кеч кўкнори ичиб, бадмаст ҳолда юради ва бир неча мансабни ўз кўлига киритиб олган." [3;99]. А.Абдуғафуров фикри ҳам худди шундай: "гиш-лоқдаги барча мансабларни эгаллаб олган амалдорларнинг золимлиги, "озор" бериши, "юрт"нинг эса "норози"лиги каби катта ижтимоий мазмун қуйидаги бандда тўғридан-тўғри яхлит ва дангал ифодаланган." [4;65]. Профессор Ф.Каримов эса мазкур банд талқинига батавсиллироқ тўхталади: "Дўрманча қишлоғининг ҳокими ҳам ярамас феъл-атвори билан ҳожи Исодан қолишмайди. Шунинг учун у ҳам Муқимий танқидидан омон қолмайди. Дўрманчада волость ҳокими ("бўлис бошлиғи") бўлиб турган гози исмли киши золимлик билан шўхрат қозонган, эл-юрт нафратига учраган эди." [5;121].

Кўринадики, деярли муқимийшунос олимлар фикрлари бир хил. Ҳақдай қилиб бўлмасин қози, муфти, ҳожиларга салбий муносабат билдирилиш керак. Энди мазкур банднинг аслиятдаги (ЎзФА ШИДа сақланаётган 6352- рақамли баёз, 1816) бандини келтирамиз:

**Анда бўлус хожи деди,
ҳам муфти ҳам қози деди,
Юрти ҳамма рози деди,
Бечора беозор экан.**

Умуман, давр талаби нуқтаи назаридан банднинг барча мисралари таҳрир қилинган. Натижада муаллифнинг муфти, хожи ва қозилар ҳақидаги рост гаплари ёлғонга дўнган, матн аслиятдан мутлақ йироқлашган. Аслида эса мазкур бандда гози образининг ўзи йўқ.

Муқимийшунослар тилга олган бадкор ҳожи Исо ким? Бу саволга жавоб топиш учун мазкур асарнинг 5-бандига эътибор қаратамиз. Муқимий асарлари жорий нашрларида банд қуйидагича келади:

**Мингбошилиқ кимнинг иши,
Десам, деди бедониши,
Бир "Қўштегирмонлик" киши,
Хўжа Исо бадкор экан.**
Аслиятда:
**Мингбошилиқ кимнинг иши,
Десам, деди бир дониши,
Бир "Қўштегирмонлик" киши,
Хўжа Исо бекор экан.**

Таъкидлаш жоизки, Муқимий асарлар нашрининг (Ғафур Ғулом. Муқимий. (Танланган асарлар). -Т.: Ўздавнашр, 1942. -Б.149) баъзиларида 4-мисраси "Хўжа Исо саркор экан" шаклида учрайди. Кўринадики, банднинг 2-мисрасидаги "бир дониши" сўзининг "бедониши"га айлантирилиши муаллиф бадиий нияти бутунлай тескари талқин этилишига олиб келган. 4-мисрадаги "бекор" сўзи "бадкор", "саркор" тарзида таҳрир қилиниши мисралар мазмунига мос эмас. Банд мисралари мазмунидан маълумки, Муқимий сўраяпти. Бу жойнинг мингбошилиқ ким? Шунда бир дониш одам бир "Қўштегирмонлик" киши эканлигини айтиб, Хўжа Исо мингбошилиқ лавозимидан бўшагани таъкидланмоқда.

Хуллас, Муқимийнинг "Вексиль" мухаммасы ўз моҳиятидан ўзқўлаштирилиб талқин этилганлиги, "Дар мазаммати замона", "Саёхатнома", "Хўқандлик бир бойнинг шаънига Муқимий шоирнинг айтқон шеъридур", "Ҳажви Бектурбой" сарлавҳали асарлари матни таҳрир қилиниб, жорий нашрлардан тушириб қолдирилган бандлари янги-ча мулоҳаза юритиш, муҳим умумлашма хулосалар чиқариш имконини беради.

REFERENCE:

1. Абдуғафуров А. Муқимий сатираси. Тошкент: Фан, 1976. Б. 14.
2. Каримов Ф. Муқимий ҳаёти ва ижоди. (Монография). - Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. Б.200.
3. Ёкубов Х. Демократ шоир. //Шарқ юлдузи, 1953. №9. Б. 99.
4. Абдуғафуров А. Муқимий сатираси. - Т.: Фан, 1976. Б.65.
5. Каримов Ф. Ўзбек адабиёти тарихи. - Т.: Ўқитувчи, 1987. Б. 121.